

**תלמוד בבלי מסכת נדרים דף נ עמוד א**

מן שית מילי איעתר רבי עקיבא: מן כלבא שבוע; מן אילא דספינתא...ומן גוזא...ומן מטרוניתא; ומן אשתו של טורנוסורפוס; ומן קטיעא בר שלום.

**ר"ן מסכת נדרים דף נ עמוד ב**

ומן אשתו של טורנוסורפוס - שהיה ר"ע מקפחו בקראי בפני קיסר ומקנתרו בדברים פעם אחת בא לביתו סר וזעף אמרה לו אשתו מפני מה פניך זועפים אמר לה מפני ר"ע שמקנטר אותי בכל יום בדברים אמרה לו אלהיהם של אלו שונא זמה הוא תן לי רשות ואכשיל אותו בדבר עבירה נתן לה רשות ונתקשטה והלכה לה אצל ר"ע כשראה ר"ע אותה רק שחק ובכה אמרה לו מה אינון הנך תלת מילין אמר לה שנים אפרש שלישי לא אפרש רקתי על שבאת מטיפה סרוחה בכיתי על האי שופרא דבלי בארעא והוא שחק שצפה ברוח הקדש שעתידה להתגייר ולהנשא לו ולא רצה להודיעה אמרה לו כלום יש תשובה אמר לה הן הלכה ונתגיירה ונשאת לו לר"ע והכניסה לו ממון הרבה האי דקטיעא בר שלום מפורש בע"ז (דף י:).

**תוספות מסכת נדרים דף נ עמוד ב**

אשתו של טורנוסורפוס - ...והלכה וקישטה עצמה ובאת לפני רבי עקיבא כשראה אותה רקק ושחק ובכה אמרה ליה פרש לי שלשה דברים הללו אמר לה שנים אפרש והשלישית לא אפרש מה שרקתי שאת כותית ובאת מטיפה סרוחה ופסולה מה שבכיתי על האי שופרא דבלי בארעא ומה ששחק לה לא פירש ...

**תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ה עמוד ב**

רבי אלעזר חלש, על לגביה רבי יוחנן. חזא דהוה קא גני בבית אפל, גלייה לדרעיה ונפל נהורא. חזייה דהוה קא בכי רבי אלעזר. אמר ליה: אמאי קא בכית? אי משום תורה דלא אפשת - שנינו: אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכין לבו לשמים! ואי משום מזוני - לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות! ואי משום בני - דין גרמא דעשיראה ביר. אמר ליה: להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא. אמר ליה: על דא ודאי קא בכית, ובכו תרוייהו.

**לא תחנם****דברים פרק ז**

(א) כי יביאך יקנך אלהיך אל הארץ אשר אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשני והאמרי והכנעני והפריזי והחתי והיבוסים שבעה גוים רבים ועצמיים ממך:  
(ב) ונתנם יקנך אלהיך לפניך והפיתם החרם תחרים אתם לא תכרת להם ברית ולא תחנם:  
(ג) ולא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבגך:  
(ד) כי יסיר את בגך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף יקנך בכם והשמידך מהר:

**תורה תמימה דברים פרק ז**

(ב) ולא תחנם - תניא, ולא תחנם - לא תתן להם חניה בקרקע<sup>(א)</sup>, דבר אחר ולא תחנם - לא תתן להם חן<sup>(ב)</sup>, דבר אחר ולא תחנם - לא תתן להם מתנת חנם<sup>(ג)</sup> [ע"ז כ' א']:

(א) ר"ל שאין מוכרין להם בתים ושדות בא"י כדי שלא תהיה להם חניה בקרקע, שאם לא יהיה להם תהיה ישיבתם ישיבת ארעי, ואיירי בשבעה עממין וכפשוטו הכתוב הקודם ונשל גוים רבים החתי והגרגשני וגו' וכן בהדרשות שבסמוך, והתוס' כתבו דרך איסור כריתת ברית איירי בשבעה אומות, אבל לאוין אלו שוין בכל העובדי כוכבים, וכתבו כן ע"פ הסברא לבד, אבל לדעתי זה קשה טובא, אחרי דאין ספק דפסוק זה איירי בשבעה אומות כמש"כ, וממנו הלא ילפינן לכל הני דרשות, וגם קשה לדברי התוס' מכ"מ בש"ס שמצינו היתר נתינה לעובדי כוכבים כמו שנביא בסמוך, וכאן דרשינן איסור דבר זה, אבל לדברינו יתיישב בפשיטות דאותם הענינים איירי בשאר עובדי כוכבים, וע"ע לפנינו בפ' עקב (ז' כ"ו):

(ג) ומשמע מר"ן בסוגיא דגיטין ל"ח ב' דכל היכי דאינו עושה כן משום חנינה דידהו אלא לצורך עצמו מותר, יעו"ש. ובזה יתיישבו הרבה ענינים שמצינו היתר נתינה לעובדי כוכבים, כמו בחולין צ"ה א' שולח אדם ירך לעובד כוכבים ובעירובין ס"ד ב' אמר ליה לההוא עובד כוכבים טול גלוסקין וכו' וכן הא דמפרנסין עניי עובד כוכבים מפני דרכי שלום ועוד כמה ענינים, אך כל אלה וכיוצא בזה איירי שיש לישראל הנאה מנתינה זו ונקרא זה שעושה לצורך עצמו. וכל זה הוא לדברי התוס' שהבאנו למעלה אות א' דלענין זה שוין שאר עובדי כוכבים עם שבעה אומות, אבל לפי מש"כ אנו שם דפשוטו הענין מורה דדרשות אלו איירי רק בשבעה אומות, בלא"ה ניחא מכל אלה המקומות דאיירי בשאר אומות, ורק בהא דדרכי שלום איירי בכל האומות דאין לך דבר העומד בפני השלום:

**תוספות מסכת עבודה זרה דף כ עמוד א**

דאמר קרא לא תחנם לא תתן להם חנייה בקרקע - דריש נמי מהאי קרא בסמוך שלא ליתן להם חן ושלא ליתן להם מתנת חנם וסתמא דמלתא מיירי בכולהו עובדי כוכבים וכן משמע בסוגיין בסמוך וקשה דהאי לא תחנם בשבע אומות דוקא כתיב דכתיב (דברים ז) ונשל גוים רבים מפניך החתי וגו' וכתוב לא תכרות להם ברית ולא תחנם ולא תתחתן בם ובפרק הערל (יבמות דף עו.) מוקמינן ליה בשבע אומות דבגירותן לית להו חתנות וכתוב עוד בתריה בתך לא תתן לבנו ואמרינן בספ"ק דיבמות (דף יז.) ובסוף האומר בקידושין (דף סח: ושם) דלרבנן דלא דרשי כי יסיר לרבות כל המסירין לא ילפינן מהאי קרא שאר אומות למימר דלא תפסי בהו קדושין דהא האי קרא בז' אומות כתיב וכן לא תחיה

כל נשמה וי"ל דודאי בכל הנך קראי איכא טעמא רבה דלא מצינן לאוקמינן אלא בז' אומות ולא תחיה כל נשמה ליכא לאוקמי בשאר אומות דבהדיא כתיב בהו והיו לך למס ועבדוך וכן כי יסיר לרבנן דלא דרשי טעמא דקרא סברא הוא לאוקמי בשבע אומות דמסירי טפי וכן לא תתחנן ליכא לאוקמי אלא בשבע אומות שהרי כל שאר אומות מותרין לבא בקהל בגירותן חוץ מאותם שאסר הכתוב מצרי עמוני ומואבי אבל מתנת חנם ונתינת חן וחנייה אין שום טעם לחלק בין שאר עובדי כוכבים לז' עממים מיהו קשיא דכריתת ברית שכתוב אצל לא תחנם אי בשאר אומות איירי הכתיב (מלכים א ה) גבי שלמה וחרים מלך צור ויכרתו ברית שניהם ועוד דמשמע כל שאר אומות לא הוזהרו על כריתת ברית דהא בגבעונים כתיב (יהושע ט) בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית משמע הא בשאר אומות מותר וי"ל דלא תכרות ברית נמי לא קאי אלא בשבע אומות וטעמא רבה איכא ועניינא דקרא נמי מוכח דכתיב ונשל גוים רבים ועצומים ממך מפניך החרם תחרימם לא תכרות להם ברית ואיכא למימר דכיון דבשעת כיבוש קיימי בלא תחיה שלא בשעת כיבוש קיימי באיסור כריתות ברית אי נמי משום דאדוקי בעבודת כוכבים טפי אבל שאר אומות לא.

### רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק י

הלכה א

אין כורתין ברית לשבעה עממין כדי שנעשה עמהן שלום ונניח אותם לעבוד עכו"ם שנאמר לא תכרות להם ברית אלא יחזרו מעבודתם או יהרגו, ואסור לרחם עליהם שנאמר ולא תחנם, לפיכך אם ראה מהם אובד או טובע בנהר לא יעלנו, ראהו נטוי למות לא יצילנו אבל לאבדו בידו או לדחפו לבור וכיוצא בזה אסור מפני שאינו עושה עמנו מלחמה, במה דברים אמורים בשבעה עממין אבל המוסרים והאפיקורסים מישראל היה דין לאבדן ביד ולהורידן עד באר שחת מפני שהיו מצירים לישראל ומסירין את העם מאחרי ה'.

הלכה ג

אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל ובסוריא מוכרין להם בתים אבל לא שדות, ומשכירין להם בתים בארץ ישראל ובלבד שלא יעשו שכונה ואין שכונה פחות משלשה, ואין משכירין להם שדות, ובסוריא משכירין להם שדות, ומפני מה החמירו בשדה מפני שיש בה שתיים, מפקיעה מן המעשרות ונותן להם חנייה בקרקע, ומותר למכור להם בתים ושדות בחוצה לארץ מפני שאינה ארצנו.

הלכה ד

אף במקום שהתירו להשכיר לא לבית דירה א התירו מפני שהוא מכניס לתוכה עבודת כוכבים ונאמר לא תביא תועבה אל ביתך ב, אבל משכיר להן בתים לעשותן \* אוצר, ואין מוכרין להן פירות ותבואה וכיוצא בהן במחובר לקרקע, אבל מוכר הוא משיקוץ או מוכר לו \* על מנת לקוץ וקוצץ, ומפני מה אין מוכרין להן שנאמר ולא תחנם לא תתן להם חנייה בקרקע שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתן עראי היא, וכן אסור לספר בשבחן ואפילו לומר \* כמה נאה עובד כוכבים זה בצורתו, קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריהם שנאמר ולא תחנם לא יהיה להם חן בעיניך, מפני שגורם להדבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים, ואסור ליתן להם מתנת חנם אבל נותן לגר תושב שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי במכירה ולא בנתינה. +/השגת הראב"ד/ אבל משכיר להם בתים לעשותן אוצר. א"א ובלבד שלא יהיה אוצר של יין ואם עשה שכרו אסור. +

הלכה ו

אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין העובדי כוכבים או שיד עכו"ם תקיפה על ישראל אבל בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם אסור לנו להניח עובדי כוכבים בינינו, ואפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו אלא עד שיקבל עליו שבע מצות שנצטוו בני נח שנאמר לא ישובו בארץ אפילו לפי שעה, ואם קבל עליו שבע מצות הרי זה גר תושב, ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד. +/השגת הראב"ד/ ואפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו. א"א זאת לא מצאנו ולא שמענו מעולם והפסוק שהוא מביא בז' אומות הוא ואפילו לדבריו ישיבה כתיב בהו ולא העברה. /השגת הראב"ד/ אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד. א"א איני משהו לו בישיבת הארץ. +

### שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן נח

בענין שביעית בזה"ז אם יש היתר לאחינו עובדי האדמה באה"ק לעבוד בשביעית ע"י שימכרו את אדמתם לישמעאלים במכירת הערמה, כמו שאנו נוהגים בחמץ, והפרטים שיש בזה . . . .

ועתה אם באמת גדול הדחק, עד שתלוי בזה ח"ו חורבן הישוב, נראה דיש להתיר במלתא דרבנן למכור, ע"פ דרך המכירה של חמץ הנהוגה במקום דחק, ולסמוך דישמעאלים שאינם עע"ז אין בהם איסור של חני' בקרקע. ואם נאמר דאין קנין לנכרי להפקיע מיד מעשר, הי' מקום לומר דלא קיי"ל באיסור המכירה טעמא דמפקיע ממעשר (ועי' תוס' ע"ז כ"א ד"ה הא ולח"מ פ"י דע"ז ה"ג), והעיקר הוא טעמא דלא תחנם, לא תתן להם חנייה בקרקע, ובזה י"ל דישמעאלים אינם עע"ז, ודינם כג"ת, ומותר לתן להם חנייה בקרקע. . . .

אמנם יש לפקפק על היתר הערמה כזאת מפני שניכר הדבר שהיא הערמה. אבל ראוי לצרף היתר זה עם סברא דלעיל שהישמעאלים אינם עע"ז, ומותר למכור להם, ואם יפקפק אדם בדבר נאמר דאיסור תורה ליכא בכה"ג שמוכר לטובת ישראל, וא"כ במידי דרבנן, במקום דחק גדול כזה, יש לילך לקולא.

**שו"ת הר צבי יורה דעה סימן ככג**

בדין לא תחנם אחד מיסודי ההתנגדות שנתעוררו כמה גדולים ויצאו חוצץ נגד היתר המכירה לנכרי להפקיע איסור שביעית הוא דהרי מבואר שאין מוכרין להם בתים ושדות בארץ שהוא דין המשנה, וגם מקרא מלא לא תחנם, שדרשו חז"ל לא תתן להם חניה בארץ.

ולכאורה כל עיקר הטענה משום לא תחנם, אין זה נוגע להכלל כולו, דאיסור לא תחנם אכתפא דמרא שדיא ורק המוכר עובר על זה ולא הלוקחים והנהנים מהפירות, אך הגאון בעל החזון איש הוסיף בזה דמכיון שלפי הנהוג נעשית המכירה ע"י הב"ד שהמה מוכרים השדות מדין שליחותן של בעלי השדות, ואם יש איסור על עצם המכירה הרי קיי"ל דאין שליח לדבר עבירה והמכירה בטלה ולא עשו ולא כלום במכירה שכזו... אבל כך נעייין אין זה מוכרח...

ולפי"ז אמרתי דיש להוסיף בסברתו דיש לחלק בה להקל ולהחמיר, דאם יצוייר מכירה והקנאה לגוי שיקנה קרקע בא"י אבל הקניה לא תוסיף לו כח ושום אפשרות להגיע עי"ז לידי ישיבת קבע בארץ, יתכן לומר דבכה"ג לא יעבור ישראל המוכר בל"ת, דשרש האיסור באזהרה דלא תחנם לאו בקנין תליא מילתא ורק בגורם לו חניה בארץ זהו שרש האיסור, ולכן בהיתר מכירה שנהגו שמסודר באופן בטוח שמכירה זו לא תביאהו שישתקע בארץ, יתכן לומר דאע"ג שהקנין חל אבל אם הגוי לא יבוא עי"ז לידי ישיבת קבע אין זה איסור שאסרה תורה ואין זה בכלל לא תחנם. ומה שהקשו ע"ז דהא אן לא דרשינן טעמא דקרא ושום סברא וטעם על המצוה לא יועיל לחדש איזה קולא, י"ל דזה אין טענה נגד סברת הגאון בעל תורת חסד, דלפי הסברו לא אן הוא דדרשינן טעמא דקרא אלא שבקיה לקרא דאיהו דחוק ודריש טעמא אנפשיה, שהרי לא נזכר בקרא שיש איסור על עצם הקנין של מכר או מתנה, אלא לא תתן להם חנייה קא אמר רחמנא, א"כ הפסוק בעצמו מכריז שלא נאסר אלא פעולה שמביאה שיהיה להגוי חנייה בארץ אבל אם חנייה אין כאן גם איסור אין כאן, זהו היוצא מדבריו של בעל תורת חסד.

וכן נראה מדקדוק לשון הרמב"ם הל' ע"ז (פ"י ה"ד) שאמר ומפני מה אין מוכרין להם שנאמר לא תחנם לא תתן להם חנייה בקרקע שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתו עראי היא, ע"כ. דיש להתבונן מה דחקו להרמב"ם לדרוש טעמא דקרא ולא סגי ליה לומר דאיסור למכור הם משום דכתיב לא תחנם ומה נ"מ מן הטעם, אלא עכצ"ל דהרמב"ם לישנא דקרא קשיתיה, דהיכן רמוז בלשון לא תחנם איסור מכירה דקרקע ולא בשכירות קרקע, ומכירה מאן דכר שמה, לכן אומר דלישנא דקרא דייק ואומר דשרש האיסור אינו חלות קנין הקרקע דוקא אלא הכי קאמר דאפילו אם הנכרי דר בשכירות בארץ מ"מ אסור למכור לו הקרקע משום דבלי מכירה אין ישיבתו אלא ישיבת עראי אבל מכירה משוי ליה ישיבת קבע, דלישנא דקרא מוכיח על עצמו דשרש האיסור הוא זה שמביאו לידי ישיבת קבע ולא דעצם הקנין הוא האיסור וכסברתו של התורת חסד הנז'...

אלא דשרשו של האיסור דלא תחנם הוא רק מזה שמביאו לידי ישיבת קבע בארץ, שלפי"ז הפקעת שביעית ע"י קנין של העכו"ם אינו סותר ולא גורם לעבור בלאו דלא תחנם, דיש לקיים שניהם לעשות הקנאה להנכרי שיפקיע איסור שביעית וגם שיהיה מסודר שהגוי לא יבוא עי"ז לישיבת קבע וממילא דלא יעבור בקנין שכזה על ל"ת דלא תחנם וכפי שהסביר לנו בעל התו"ח הנז' ואין הדברים סותרים זה את זה כלל.

**רב חיים נבון, "מסירת שטחים במקום פיקוח נפש" (VBM)**

...הנימוק הראשון לאסור מסירת שטחי א"י לנוכרים הוא משום איסור "לא תחנם"...

ברמב"ם ישנן שתי נימות: בתחילה הוא מדבר על גוי עובד ע"ז, וכן משמע בדבריו בסהמ"צ; אך בסוף דבריו הוא ממעט דווקא גר תושב, שקיבל עליו שבע מצוות בני נוח, ומשמע שנוכרי שאינו עובד ע"ז אך אינו גר תושב - גם כן אסור לו לשבת בארצנו. ויש שדייקו שזו דעת הרמב"ם. אך היו שחשבו אחרת. כך כתב הראב"ד ביחס לדברי הרמב"ם: "זאת לא מצאנו ולא שמענו מעולם; והפסוק שהוא מביא בז' אומות הוא; ואפילו לדבריו - ישיבה כתיב בהו, ולא העברה" (ראב"ד שם).

וכך כתב המאירי:

"ולעניין פסק, דבר זה לא נאמר אלא בארץ ובזמנים שהזכרנו, אבל בחו"ל ובזמנים אלו, אף לבית דירה ובאף בשכונה מותר; וכל שכן במקומות שאין עבודת האלילים מצויה שם, שדבר זה עיקר איסורו לאותם עובדי עבודה זרה, שהיו אליליהם בבתיים, ומקטרים ומזבחים להם שם" (חידושי המאירי, עבודה זרה כ.).

בדברי הראב"ד משמע שהאיסור נוגע דווקא לעובדי עבודה זרה. וכן מפורש במאירי ע"ז שם. מעניין לציין שהרב קוק צירף את הסברה שאין איסור "לא תחנם" במוסלמים לצורך היתר המכירה בשביעית (משפט כהן, סי' ס"ג).

אמנם, כל זה במקום שאין פיקוח נפש; במקום פיקוח נפש, אין שום סיבה לומר שאיסור "לא תחנם" או "לא ישבו בארץ" ידחה פיקוח נפש. מה עוד שיש שכתבו שאיסור "לא תחנם" הוא אסמכתא בעלמא, ואינו איסור מדאורייתא (שו"ת רדב"ז, ח"ה סי' ב' אלפים נ"ז)<sup>1</sup>.

1 הגר"ד הלוי העלה שיקול נוסף: טעמו של דין "לא תחנם" הוא "פן יחטיאו אותך ל"; וזה לא שייך אם אין מדובר בעידוד נוכרים להתיישב בינינו, אלא בהעברת ריבונות.

**ב. מצות יישוב הארץ לדעת הרמב"ן**

...נראה שהרמב"ן רואה מצווה בכיבוש הארץ על ידי מלחמה; ופשיטא שמלחמה כרוכה בקורבנות. עמד על נקודה זו המנחת חינוך, אשר דן במצוות מלחמת שבעת העממים. כך כתב בעל ספר החינוך על מצוות מלחמת שבעת העממים: "[אם] בא לידו אחד מהם ויכול להורגו מבלי שיתכן בדבר ולא הרגו, ביטל עשה זה" (ספר החינוך, תכ"ה).

המנחת חינוך הקשה על הסתייגותו, שכל זה דווקא כשאנו מסתכן:

"וצריך עיון, דנהי דכל המצוות נדחות מפני הסכנה, מכל מקום מצווה זו התורה צויתה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על הנס, כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה. אם כן חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהיא סכנה, ואם כן דחוויה סכנה במקום הזה, ומצווה להרוג אותו אף שיתכן, וצ"ע" (מנחת חינוך שם).

**מכאן שלדעת הרמב"ן, שיש מצווה לכבוש את הארץ ולהגן עליה, כמו בכל מלחמה אחרת, גם כיבוש הארץ דוחה פיקוח נפש...**

**אמנם, ההבנה הפשוטה בדעת הרמב"ם היא שחולק בזה על הרמב"ן, ולדעתו אין מצווה מדאורייתא לשבת בא"י, וקל וחומר ששיבת א"י אינה דוחה פיקוח נפש. ונותרנו בזה לכל הפחות במחלוקת ראשונים. ויש המזכירים בהקשר זה את הכלל ש"ספק נפשות להקל".**

**עוד יש להעיר על דבריו הפשוטים של הרב גורן (תחומין ט"ו, עמ' 16), שבזמן שיש חשש שנפסיד במלחמה, גם הרמב"ן יודה שבזה עדיף לוותר על מלחמת הכיבוש. הרב חיים דוד הלוי ראה זאת כשיקול מכריע בנידון דידן (תורה שבעל פה, כ"א, עמ' מג)...**

**הנימוקים להתיר**

המתירים מסתמכים בראש ובראשונה על דין פיקוח נפש, הדוחה כל המצוות שבתורה, חוץ מג'. וראינו לעיל איך דחו ראיות האוסרים. אך הוסיפו עוד כמה טיעונים ונימוקים שיש לדון בהם.

**שלמה המלך**

מצאנו בנביאים (מל"א ט"ו, יא) **ששלמה המלך מסר לחירם מלך צור ערים מא"י, ולא ראינו שהקפידו עליו חז"ל בזה:** "חירם מלך-צר נשא את-שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לכל-הפצו. אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל".

**אמנם, לא ברור שאפשר לפסוק הלכה על סמך מעשי אבותינו. ואמנם לא מצאנו שהעלו עליו ביקורת בזה, אך לא מצאנו אינה ראייה.**

**פסוק הלכה בענייני מדינה וציבור**

... הרב ח"ד הלוי טוען שברמה העקרונית התורה לא רצתה לקבוע מראש מדיניות נוקשה, אלא הותירה את הבחירה לאנשי כל דור, בהתאם למצב ולעקרונות ערכיים כלליים. ולכן אין בהלכה התייחסות לשאלת שטחים תמורת שלום, והדבר תלוי בתועלת העם והמדינה.

**דחיית כיבוש הארץ משיקולים כלכליים**

כחיזוק לגישתו של הגר"ח הלוי, אפשר להביא את דברי הגמ' בחולין:

"הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית" (חגיגה ג:).

הגמרא אומרת שעולי בבל נמנעו בכוונה מלכבוש ערים מסוימות, כדי שלא יתחייבו בדיני שביעית, ואז חיייהם של העניים יהיו קשים יותר. כאן יש הכרה בכך שלעתים גם מצוות חשובות ואהובות נדחות מפני שיקולים חברתיים ואף כלכליים, ובענייני ציבור הדבר תלוי בשיקול דעת מדוקדק.

בסיום השיעור, חשוב לחזור ולהדגיש: אף אם אין איסור הלכתי על מסירת שטחים במקום שיש פיקוח נפש וכשטובת האומה דורשת זאת, אין זה אומר שכך המצב בימינו. ייתכן מאוד שבימינו מסירת שטחים אינה לטובת האומה. אך זו אינה שאלה הלכתית, אלא שאלה ביטחונית מציאותית.

**ונשמרתם מכל דבר רע****תוספות מסכת עבודה זרה דף כ עמוד ב**

שלא יהרהר אדם ביום - האי קרא דרשה גמורה היא ולא אסמכתא כדמוכח פרק נערה שנתפתתה (כתובות דף מו.) והקשה ה"ר אלחנן א"כ מאי רבותיה דחזקאל דאמרין פרק שני דחולין (דף לז:): ונפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה ואור"י דמכל מקום רבותא היא ממה שהיה מציל עצמו מהרהור מה שאין כן בשאר אדם

דאינו ניצול מהם בכל יום כדאמרי' בבבא בתרא פרק גט פשוט (דף קסד:) **שלשה דברים שאין אדם ניצול מהם בכל יום וקא חשיב הרהור.**

### ספר מצוות קטן מצוה כד

שלא יהרהר ביום דכתי' (דברים כ"ג) ונשמרת מכל דבר רע, אזהרה שלא יהרהר ביום ויבוא לידי קרי בלילה ולא יהרהר אפילו בפנויה. ויש לדקדק בכל כחו לרחק עצמו מהרהור מכל צד, כמו להסתכל בנשים ובמלבושיהם, ולא בעופות ובהמות בשעה שנזקקין זה לזה.

### רמב"ם הלכות תשובה פרק ד

הלכה ד

ומהן חמשה דברים העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן, לפי שהם דברים קלים בעיני רוב האדם ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא, ואלו הן: ... (ג) המסתכל בעריות מעלה על דעתו שאין בכך כלום שהוא אומר וכי בעלתי או קרבתי אצלה, והוא אינו יודע שראיית העינים עון גדול שהיא גורמת לגופן של עריות שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם....

### בית יוסף אבן העזר סימן כא

כתוב בארחות חיים (ח"ב הלכות ביאות אסורות סי' יג) בשם ה"ר יונה (באגרת התשובה יט כ) אסור להסתכל באשת איש מן התורה שנאמר (במדבר טו לט) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם ואסור להסתכל בפנויה מדברי קבלה שנאמר (איוב לא א) ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה...ארז"ל (מדרש רבה סוף פרשת אחרי מות כג, יג) כל הכושב עיניו מן העריות זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר (ישעיהו לג טו) עוצם עיניו מראות ברע ונאמר אחריו (שם שם יז) מלך ביפיו תחזינה עיניך. ואסור מן התורה להרהר באשה ואפילו פנויה וחמור הרהור פנויה ממגעה שעל הרהור עובר בלאו מן התורה שנאמר (דברים כג י) ונשמרת מכל דבר רע ופירשו רז"ל (ע"ז כ:) שלא יהרהר ביום ויבוא לידי טומאה בלילה עכ"ל.

### שולחן ערוך אבן העזר סימן כא

סעיף א

א] צריך אדם להתרחק מהנשים א מאד מאד. ב] ואסור לקרוץ בידיו או ברגליו ולרמוז בעיניו לאחד מהעריות. ג] ואסור לשחוק עמה, להקל ראשו כנגדה ב ד] או להביט ביופיה. ואפילו להריח בבשמים שעליה אסור. ואסור להסתכל בנשים שעומדות על הכביסה. ואסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה שהוא מכירה, אפי' אינם עליה, שמא יבא להרהר בה. פגע אשה בשוק, אסור להלך אחריה, ה] אלא רץ ו] ומסלקה לצדדין ז] או לאחריה. ג (א) ולא יעבור בפתח אשה זונה, אפילו ברחוק ארבע אמות. והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ח] ונתכוין ליהנות ממנה, כאלו נסתכל בבית התורף (פי' ערוה) שלה. ואסור לשמוע ד קול ערוה או לראות שערה. ט] והמתכוין לאחד מאלו הדברים, מכין אותו מכת מרדות. י] ואלו הדברים אסורים גם בחייבי לאוין.

### בית שמואל אבן העזר סימן כא

ב או להביט ביופיה - הר"י כתב דאסור מדאורייתא שנאמר לא תתורו אחרי עיניכם והרמב"ם ס"ל מדרבנן ובפנויה לכ"ע מדברי קבלה והרהור אפילו בפנויה אסור מדאורייתא:

### שולחן ערוך אבן העזר סימן כג

סעיף ג

ז] אסור לאדם שיקשה עצמו לדעת ח] או יביא עצמו לידי הרהור, אלא אם יבא לו הרהור יסיע לבו מדברי הבאי לדברי תורה ט] שהיא אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה, יט) י] לפיכך אסור לאדם לישן על ערפו ופניו למעלה, עד שיטה מעט שלא יבא לידי קישויו. ולא יסתכל בבהמה וחיה ועוף בשעה שמדקקין זכר לנקבה. ומותר למרביעי בהמה להכניס כמכחול בשפופרת, מפני שהם עסוקים במלאכתם לא יבואו לידי הרהור.

### שו"ת בית שער חלק אורח חיים סימן לג

שיל"ת ב' אויפאלו יום א' לסדר ראשי המטות תרס"ב לפ"ק:

מכתבו מעש"ק העבר קבלתי ונפשו בשאלתו בענין הפאנאגראף שמנגן ניגונים גם מנשים אם מותר לשמוע משום קול באשה ערוה. זו לא שמענו כי הוא המצאה חדשה . . .

אבל כיוצא בזו שמענו בגמ' ע"ז כ' ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם וכו' ולא בבגדי צבע של אשה וכו' ואר"י אמר שמואל אפי' שטוחי' על גבי כותל אר"פ ובמכיר בעליהם וכן הוא בטוש"ע אה"ע סי' כ"א ואסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה שהוא מכירה אפילו אינם עלי' שמא יבא להרהר בה ומבואר דהסתכלות בבגדי צבעונים שאינם עלי' אין אי' אלא במכירה ומדברי רש"י בע"ז שם משמע דאפילו מכירה אין איסור אלא בראה אותה פעם אחד מלובשת בהן שפי' ולא בבגדי צבע שזוכר את האשה כמו שהיא מלובשת בהן שמיפי' אותה ומהרהר אחרי': אלא דזה אינו מוכרח . . .

סוף דבר הכל נשמע דאם לא ראה אשה זו אשר קולה ישמע ע"י פאנאגראף מעולם אין איסור מדינא לשמוע הקול ועל המשמיע י"ל דבלאה"נ אין איסור משום דבעבידתי' טרוד כדאמרין בע"ז כ' ע"ב אלא דמ"מ מכוער הדבר ובעל נפש יזהר מזה ועיי' חת"ס יו"ד סי' קפ"ד אבל אם ראה אותה פ"א ודאי אסור לשמוע קולה ע"י פאנאגראף ומכ"ש אם כבר שמע ממנה גופא קול זמרה דאסור אם עשה תשובה ובא לישראל ודאי אסרין לי'...

### שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן נו

... מה שהוא הולך למקום שיושבות מגולות בשרן שהנשים לא בשביל מחשבת זמה יושבות שם כן וגם לא משימין כלל לב למה שהוא בא שם אין שייך כלל לג"ע, שאין זה מהכנות זמה כלל ועובר רק באיסור הרהור בנשים מקרא דונשמרת אף בנתכין ליהנות, וכ"ש בלא נתכין ליהנות שהוא רק באיסור דונשמרת שאין בזה דין דיהרג ואל יעבור...

והנה על הסתכלות בלא מתכין ליהנות אף שיבא מזה לידי הרהור והנאה יש ראיות מפורשות שנדחה מפני פ"נ ... וגדולה מזה מצינו בב"ב דף נ"ז שאמר ר"ח בר אבא על קרא דועוצם עיניו מראות ברע זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה ומקשה ה"ד אי דאיכא דרכא אחריתא רשע הוא פרשב"ם ואע"פ שעוצם עיניו שלא הי"ל לקרב אלא להרחיק מן העבירה, אי דליכא דרכא אחריתא אנוס הוא פרשב"ם אנוס הוא אם מסתכל דרך הליכתו ואנוס רחמנא פטריה ולמה מזקיכו הכתוב להעצים עיניו עיי"ש ולכאורה נהי דליכא דרכא אחריתא אינו אנוס דהרי אפשר לו שלא לילך כלל לשם ואף שצריך לילך לשם לפרנסתו ולעבודתו ולשאר צרכיו מה בכך הא אנוס ממון אינו אנוס לדחות איסורין. ולכן צריך לומר דכיון דהאיסור הוא רק משום חשש שיבוא לידי הרהור רשאי לסמוך על עצמו שייסיח דעתו מהן ולא יהרהר מחמת שישתכל בהן כשיש לו צורך ללכת שם לצרכי פרנסתו וכדומה ואינו מחוייב לחשוש ע"ז ביותר ולהפסיד ממנו ולמנוע משאר צרכיו...

וכן אם צריך לרפואה להיות אצל הים נמי אם סובר שלא יבוא לידי הרהור מותר להיות שם אם אינו מוצא מקום ושעות שאין שם נשים ואם אינו בטוח צ"ע לדינא. וברחובות שבעוה"ר הולכות פרוצות הרבה שהוא דבר שא"א לאסור, צריך להשתדל בכל האפשר שלא להסתכל והעיקר להסיח דעתו מכל הרהור. ומסתבר שברחובות הוא דבר נקל להסיח דעתו משום שטרוד בהליכתו שלא יזק ולא יזיק אבל בכל אופן א"א לאסור דבר שאין יכולין לעמוד בה.

ובדבר שראית שיש מקילין אף מיראי ה' ליתן יד לאשה כשהיא מושיטה אולי סוברין דאין זה דרך חבה ותאוה אבל למעשה קשה לסמוך ע"ז. והנני ידידו מוקירו, משה פיינשטיין

### שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ב סימן יג

הנה בדבר ריקודים בתערובות אנשים ונשים הוא דבר פשוט שאסור אף עצם הדבר, ולהרמב"ם פכ"א מאי"ב ה"א הוא לאו מדאורייתא שלוקין עליו, לבד איסורים אחרים הבאים מזה שעובר על ונשמרת מכל דבר רע שהוא האיסור על הרהור בנשים כדאיתא בכתובות דף מ"ו, והרבה פעמים גם על איסור הוצאת זרע לבטלה. ובדבר להיות במקום שהנשים הולכות מגולות בשרם ממקומות המכוסים כמו מגולות שוק וכדומה, יש בזה איסור הסתכלות אף בלא כוונה ליהנות דבכוונה ליהנות אסור אף באצבע קטנה של אשה כדכתבתי בספרי אגרות משה על או"ח סימן מ', ולהרבה בא מזה גם שמתכוונים ליהנות שאסור ביותר, וגם באים להרהור ולהוצאת זרע...

### שו"ת יחווה דעת חלק ה סימן סג

שאלה: האם מותר לאיש או לאשה להתרחץ לרפואה בים מעורב, במקום שאין הפרדה בים בין אנשים לנשים?.

תשובה: ראשית כל נבאר שיש איסור חמור מאוד ברחיצה מעורבת של גברים ונשים, וכמו שאמרו חז"ל בגדולה מזו (בברכות סא ע"א) כל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא. ופירש רש"י, לפי שהיא מגביהה בגדיה, וזה מסתכל בבשרה. וכתבו התוספות, שזהו ברגיל בכך לפי שיבא לידי ניאוף וסופו יורד לגיהנם. ובהגהות יעב"ץ שם כתב, דלא דוקא אשת איש, שהוא הדין גם בפנייה/בפנויה/ שמגרה יצר הרע בעצמו ומסלק הבושה מעל פניו. ע"ש...ואפשר שיסברו התוספות דמה שאמרו בברכות (סא ע"א) אין לו חלק לעולם הבא, דרך הפלגה הוא, כמו שכתב בשו"ת הריב"ש (סימן קעא), שדרך חז"ל להפליג בחומרת העבירות כדי שישמרו בני אדם מלהכשל בהם. ולכן אמרו (ערכין טו ע"ב) כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, ובשבת (קה ע"ב) כל הכועס כאילו עובד ע"ז וכו'. היאמר אדם באלו יהרג ואל יעבור? ע"ש...ונודע מה שאמרו בירושלמי (ברכות פרק א' הלכה ה') שהענינים והלב הם שני סרסורים של עבירה, העין רואה והלב חומד, ולכן נאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. ובמסכת עבודה זרה (כ ע"ב), תנו רבנן, ונשמרת מכל דבר רע, שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה. וכתבו התוספות, שהיא דרשה גמורה מן התורה, כמו שמוכח בכתובות (מו ע"א). ומרן הבית יוסף באבן העזר (סימן כא) הביא מה שכתב רבינו יונה, שאסור להסתכל בפנויה מדברי קבלה...

ומצוה רבה על רבני ישראל להודיע לעם חומר האיסור, לגדור גדר ולעמוד בפרץ, ולהסיר המכשלה מעל ישראל. שכבר אמרו (בסנהדרין קז ע"ב) אלהיהם של אלו שונא זימה הוא. וכבר התריעו על זה גאוני דורינו, ומהם הגאון רבי שמואל הלוי וואזנר שליט"א בשו"ת שבט הלוי חלק ג' (סימן קפה), והגאון רבי משה פיינשטיין שליט"א בשו"ת אגרות

משה (חלק אבן העזר סימן נו), והגאון רבי משה שטרן שליט"א בשו"ת באר משה חלק ד' (סימן קמז)...ולכן אפילו כשעושה כן לרפואה, אין מקום להתיר, ובפרט שיוכל למצוא מקום שאין שם תערובת עם נשים, לבלתי היות שם ערוב...

ולכאורה היה מקום לצדד שמי שרחיצה בים רפואה היא לו, נחשב כדין ליכא דרכא אחרינא, כשאינו יכול למצוא חוף ים הנקי מתערובת עם נשים, שמדברי רשב"ם מוכח שמה שצריך לעצום עיניו באופן כזה, הוא רק ממדת חסידות. (הגם שהמאירי כתב שצריך להטות עיניו לצד אחר). אולם יש לחלק, שלא הותר היכא דליכא דרכא אחרינא. אלא כשעובר דרך העברה בעלמא, שאפשר לו שלא להסתכל במכוון בנשים העומדות על הכביסה, אבל ללכת ולהתרחץ בים מעורב שכל פינות שהוא פונה והנה אשה לקראתו שית זונה ונצורת לב, ואי אפשר להמנע מלהסתכל ולבוא לידי הרהורי עבירה במשך זמן שהותו שם. ואף על פי שבשו"ת אגרות משה (חלק אבן העזר סוף סימן נו) כתב, שאם הוא צריך לרפואה להיות אצל חוף הים, וסובר שלא יבוא לידי הרהור, מותר לו להיות שם, אם אינו מוצא מקום וזמן שאין הנשים מצויות שם. ולמד כן מההיא דליכא דרכא אחרינא. ע"ש. אבל לפע"ד אין זו ראייה גמורה, וכמו שכתבנו. ובפרט ששם כשהולך עיניו לנוכח יביטו, ואין לחוש שיסתכל במכוון בשוקיהן של העומדות על הכביסה, אבל כאן שהנשים במערומיהן, וכי אפשר אש בנעורת ולא תהבהב?...

לפיכך יש להמנע מרחיצה בים מעורב שאין בו הפרדה בין אנשים לנשים, בכל אופן, אף לצורך רפואה, אלא ימצא לו מקום נקי מתערובת עם נשים, לצורך רפואתו. ומצוה על מנהיגי הצבור יראי ה' וחושבי שמו להשתדל להקים מקומות רחצה נפרדים, להציל רבים מעון, כי חזקה לא שביק איניש היתרא ואכיל איסורא (גיטין לז ע"ב). ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב. והמזהיר והנזהר ירבה שלומם כנהר.

מסילת ישרים (ר' פנחס בן יאיר)

**רוח הקודש, ורוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים. והנה ע"פ הברייתא הזאת הסכמתי לחבר חיבורי זה ללמד לעצמי ולהזכיר לאחרים תנאי העבודה השלמה למדריגותיהם. ואבאר**

**הנה ענין הזהירות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו כלומר כתבונן ומפקח על מעשיו ודרכיו הטובים הם אם לא. לבלתי עזוב נפשו לסכנת האבדון ח"ו ולא ילך במהלך**

**טוב. וענינו של הזריזות מבואר. שהוא ההקדמה למצות ולהשלמת עניינם. וכלשון הזה אמרו ז"ל: (פסחים ד) זריזים מקדימים למצות. וזה כי כמו שצריך פקחות גדולה והשקפה רבה לינצל ממוקשי היצ"ר ולהמלט מן הרע שלא ישלום בנו להתערב במעשינו. כן צריך פקחות גדולה והשקפה לאחוז במצות ולזכות בהם ושלא תאכדנה ממנו. כי כמו**

**מדת הנקיון היא היות האדם נקי לגמרי מכל מדה רעה ומכל חטא. לא די ממה שהחטא בו מפורסם וגלוי. אלא גם כן ממה שהלב נפתח בו להורות היתר בדבר, שכאשר**

והנה כלל הפרישות הוא משאז"ל (ינמות כ א) קדש עצמך במותר לך. וזאת היא הוראתה של המלה עצמה פרישות. ר"ל להיות פורש ומרחיק עצמו מן הדבר. והיינו שאוסר על עצמו דבר היתר. והכונה בזה לשלא יפגע באיסור עצמו. והענין שכל דבר שיוכל להולד ממנו גרמת רע. אע"פ

הטהרה היא תיקון הלב והמחשבות. וזה הלשון מצאנוהו אצל דוד. שאמר (תהלים נא) לב טהור ברא לי אלהים. וענינה שלא יניח האדם מקום ליצר במעשיו. אלא יהיו כל מעשיו על צד החכמה והיראה. ולא על צד החטא והתאוה.

יתברך חפץ בו. וזהו הנקרא עושה נחת רוח ליוצרו. נמצא כלל החסידות הרחבת קיום כל המצות בכל הצדדין והתנאים שראוי ושאפשר.

הנה כלל הענוה הוא היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה. וזה הפך הגאווה ממש. והתולדות הנמשכות מזה תהיינה ההפכיות של תולדות הגאווה. וכשנדקדק נמצא שתלויה במחשבה ובמעשה. כי בתחלה צריך שיהיה האדם עניו במחשבתו. ואחר כך יתנהג בדרכי הענוים. כי אם

אמנם צריך שנקדים כי מיני היראה הם ב' שהם ג'. האחד קלה מאד להשיגה אין דבר קל כמוהו. והב' קשה מן הכל. ושלימותה כמו כן שלימות גדול מאד. יש יראת העונש. וזהו המין האחד. ויש יראת הרוממות. וזהו המין הב'. שיראת החטא חלק ב' ממנו. ונבאר עתה ענינם

ענין הקדושה כפול הוא דהיינו תחלתו עבודה וסופו גמול. תחלתו השתדלות וסופו מתנה. והיינו שתחלתו הוא